

Збільшення розриву між темпами зміни цих індексів означає зростання енергонезалежності економічного зростання у галузі промисловості.

Під час використання природних ресурсів у промисловій системі виникає ефект мультиплікації використання природних ресурсів. Ефект мультиплікації виникає за різними напрямками, ланцюжками (напр. ланцюжок: добувна промисловість – оброблювальна промисловість; добувна промисловість – галузь виробництва електроенергії, газу і води; виробництво промислової продукції – використання цієї продукції у промисловості регіональної промислової системи для подальшої переробки – використання виробленої продукції у виробництві (машини, обладнання, які використовуються у цій самій промисловій системі, де і вироблені) [2, 3].

$$M = \sum_{n=1}^N E_n, \quad (6)$$

де:  $M$  – мультиплікатор ефективності використання природних ресурсів у промисловій системі;  $E_n$  – ефективність використання природних ресурсів у ланці  $n$  ланцюжка у промисловій системі.

У процесі моніторингу важливим для кожної регіональної промислової системи є визначення тих напрямків, де вона має переваги в ефективності використання природних ресурсів поряд з іншими регіональними промисловими системами, і які неодмінно повинні бути використані для визначення пріоритетів подальшого розвитку. На основі запропонованої методики, яка базується на використанні індексного методу, можна здійснити моніторинг ефективності використання природних ресурсів у регіональній промисловій системі області, держави, окремого промислового підприємства тощо та визначити базові орієнтири подальшого розвитку.

### Література

1. Мочерний С. Економічна енциклопедія у 3-х томах. – Т. 2. – К. : Вид. центр "Академія", 2000. – 672 с.
2. Андел І.В. Моніторинг використання місцевих природних ресурсів у промислових та аграрно-промислових системах регіону // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.6. – С. 7-14.
3. Андел І.В. Тенденції використання місцевих енергетичних ресурсів у промисловій системі паливно-енергетичного комплексу Західного регіону // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Моніторинг розвитку промислових територіальних систем : зб. наук. праць. – Львів : Ін-т регіональних досліджень. – 2008. – Вип. 4(72). – С. 23-29.

УДК 338.246

Доц. Т.Г. Васильців, канд. екон. наук;  
магістрант М.Б. Пасічник – Львівська КА

## ЧИННИКИ ТА ДЖЕРЕЛА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

Здійснено типологізацію ризиків та загроз функціонування підприємства в умовах ринкової системи господарювання у контексті їх впливу на економічну безпеку підприємства.

**Ключові слова:** економічна безпека, підприємство, ризики та загрози функціонування.

*Assoc. prof. T.G. Vasil'civ; undergraduate M.B. Pasichnyk –  
L'viv commercial academy*

### **Factors and threats of enterprise economic security**

Classification of risks and threats of enterprise functioning in the conditions of the market system in a context their influence on enterprise economic security are conducted.

**Keywords:** economic security, enterprise, risks and threats of functioning.

Економіка України протягом останнього десятиліття проходить вкрай неоднозначний та складний за соціально-економічними наслідками період трансформації. У цих умовах на перший план висувається питання вже навіть не конкурентоспроможності підприємств, а їх економічної безпеки, що є, на наш погляд, дещо ширшим поняттям. Ми вважаємо, що форми прояву загроз економічної безпеки мають різний характер на макро-, мезо- й макрорівнях ієрархії управління економікою і є складною динамічною системою, яка визначає необхідність моніторингу інтенсивності їх впливу.

Особливе місце в системі національної економічної безпеки посідає проблема економічної безпеки окремих підприємств, що має дуальний характер. З одного боку, функціонування підприємств здійснюється в умовах нестаціонарного зовнішнього середовища, для якого характерні зниження обсягів інвестиційних вкладень, високі процентні ставки за довготерміновими банківськими кредитами, нестабільність податкового законодавства і т.ін., що істотно знижує рівень життєдіяльності підприємств і підвищує імовірність переходу в кризовий стан. З іншого боку, кризові тенденції на мікрорівні створюють передумови негативних тенденцій розвитку регіональних систем і зниження рівня національної економічної безпеки. Тому надзвичайно актуально дослідити змістовні аспекти і механізми формування загроз економічної безпеки підприємств.

Проблемі забезпечення економічної безпеки підприємства присвячені численні роботи вітчизняних і зарубіжних авторів. Серед них: Г. Андрощук, О. Архипов, О. Барановський, В. Геєць, Г. Дарнопих, Г. Пастернак-Таранушенко, Л. Омелянович, В. Сенчагов та ін. Необхідно зазначити, що на сьогодні серед фахівців та науковців, які займаються цією проблемою, не існує єдиної думки з приводу визначення суті поняття "економічна безпека підприємства".

Загальновідомо, що економічна безпека підприємства – це стан захищеності його діяльності від негативного впливу зовнішнього середовища, а також спроможності швидко усунути загрози, пристосуватися до наявних умов, що негативно впливають на його діяльність. Зміст цього поняття включає систему заходів, які забезпечують конкурентоспроможність і економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників. Отже, виходячи з цього, належна робота керівництва підприємства з формування системи його економічної безпеки має бути водночас спрямована на виявлення джерел і розробку заходів з мінімізації негативного впливу чинників впливу на життєдіяльність підприємства.

Якщо стратегічний потенціал підприємства в наявному вигляді вичерпав можливості пристосуватися до нестабільності зовнішнього середовища,

то можна говорити про загрозу економічної безпеки підприємства. Ця загроза може виявлятися у вигляді втрати конкурентного статусу підприємства, або істотного погіршення його фінансового стану, або втрати позитивного іміджу. Джерелами негативного впливу на економічну безпеку підприємства можуть бути: свідомі і несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання; збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках підприємства, наукові відкриття та й технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Для запобігання загрозам економічній безпеці підприємства необхідно постійно враховувати весь спектр численних чинників, від яких залежить функціонування підприємства. На наш погляд, на економічну безпеку підприємства впливають такі чинники:

1. Адаптивність стратегічного потенціалу підприємства, що визначається не тільки внутрішніми, а й зовнішніми впливами. Насамперед, такий вплив виникає через попит на продукцію підприємства, мінливість якого зумовлена комплексом причин економічного, політичного, демографічного та соціально-культурного характеру. На адаптивність стратегічного потенціалу підприємства впливає також кон'юнктура, що складається на ринках матеріальних ресурсів, фінансових ринках, ринках робочої сили, інформації, послуг тощо.

Це означає, що як і вся система, стратегічний потенціал підприємства має граничні можливості адаптації до умов виробництва, що змінюються. Наявність таких граничних можливостей адаптації зумовлена періодичною потребою в технічному переозброєнні і реконструкції підприємства, відновленні чи підвищенні рівня кваліфікації його персоналу, зміні стратегічних зон господарювання, а можливо, і в зміні виду діяльності.

2. Залежність підприємства від інтенсивності кооперованих його зв'язків із постачальниками різного роду ресурсів. Йдеться про залежність підприємства від стабільності постачань необхідних ресурсів як з погляду якості ресурсів, що поставляються, так і повноти та своєчасності цих постачань.

3. Охорона комерційної таємниці підприємства, з одного боку, і нагромадження інформації про можливе втручання інших економічних агентів у діяльність підприємства – з іншого.

Поширення конфіденційної інформації за межі підприємства може завдати йому істотної шкоди. Одночасно з охороною комерційної таємниці підприємство повинно організувати збір, нагромадження і обробку інформації про діяльність реальних і потенційних конкурентів, що можуть вплинути на його наявний статус.

4. Рівень можливого ризику прийнятих рішень. Економічна безпека підприємства практично визначається здатністю керівництва вміло ризикувати під час прийняття стратегічно важливих рішень. Необхідно постійно порівнювати можливі виграші й витрати. Як свідчить практика, імовірність роботи без ризику надзвичайно мала. Крім того, необхідно пам'ятати і про можливі наслідки реалізованих рішень у майбутньому для підприємства.

Важливо потрапити в зону допустимого ризику, тобто в зону, де величина можливих втрат від прийняття того чи іншого рішення не перевищує

прогнозованого прибутку. Різноманіття процесів, які відбуваються на підприємстві, визначає широкий спектр загроз, які впливають на його функціонування (рис. 1). Під загрозою розуміють сукупність умов, процесів, чинників, які перешкоджають реалізації економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності чи створюють небезпеку для них. По суті, загроза економічної безпеки припускає аналіз гіпотетичного (прогнозованого) стану підприємства внаслідок прийнятих раніше стратегічних економічних та науково-технічних рішень, загальних тенденцій і процесів у попиті на продукцію (послуги), інвестицій і т. ін.

|                                                                                                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                                                                                           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>За природою походження:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- природні;</li> <li>- техногенні;</li> <li>- спричинені людьми;</li> <li>- неприродні</li> </ul>                 | <b>За сферою дії:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- виробничі; - галузеві;</li> <li>- політичні; - економічні;</li> <li>- фінансові; - інноваційні;</li> <li>- юридичні</li> </ul>        | <b>За масштабами дії:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- локальні;</li> <li>- територіальні;</li> <li>- регіональні;</li> <li>- трансграничні</li> </ul>        |
| <b>За тривалістю:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- миттєві;</li> <li>- тривалі;</li> <li>- постійні</li> </ul>                                                              | <b>По відношенню до людської діяльності:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- об'єктивні (безкорисні);</li> <li>- суб'єктивні (свідомі, корисні)</li> </ul>                                  | <b>За можливістю страхування:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- які страхуються;</li> <li>- які не страхуються;</li> <li>- які частково страхуються</li> </ul> |
| <b>За наслідками:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- без наслідків;</li> <li>- допустимі;</li> <li>- критичні;</li> <li>- катастрофічні</li> </ul>                            | <b>За рівнем прогнозованості:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- які піддаються прогнозуванню;</li> <li>- які не прогнозуються;</li> <li>- які можуть частково прогнозуватись</li> </ul>   | <b>За правомірністю:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- законні;</li> <li>- протизаконні;</li> <li>- невраховувані законом</li> </ul>                           |
| <b>За частотою дії:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- одноразові;</li> <li>- багаторазові</li> </ul>                                                                         | <b>За можливістю попередження:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- які можуть бути попередженими;</li> <li>- яких неможливо попередити;</li> <li>- які можна частково попередити</li> </ul> | <b>За рівнем завершеності:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- завершені;</li> <li>- незавершені;</li> <li>- частково завершені</li> </ul>                       |
| <b>За походженням:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- зовнішні;</li> <li>- внутрішні</li> </ul>                                                                               |                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                                                                                           |
| <b>За напрямком дії:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- персонал підприємства;</li> <li>- матеріальні цінності (ресурси, продукція і т.ін.);</li> <li>- інформація</li> </ul> |                                                                                                                                                                                                      | <b>За характером наслідків:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- чисті (статичні);</li> <li>- спекулятивні (динамічні)</li> </ul>                                 |

**Рис. 1. Класифікація ризиків, небезпек та загроз економічній безпеці підприємства**

Виділяють такі класифікаційні ознаки економічної безпеки підприємства, як: рівень економічного управління; походження загроз (позасистемні, внутрішньосистемні); сфера життєдіяльності виробника; систематичність прояву; тривалість впливу; ступінь керованості; ступінь ваги кризи виробника. Рівень економічного управління формує загрози, що відображають наявну структуру національної економіки. За цією ознакою виділяють загрози економіки загалом (національна безпека), регіону як територіального утво-

рення України (регіональна безпека) і підприємства як основного структурного елемента економіки країни (безпека підприємства).

Вказані загрози, з одного боку, взаємозалежні між собою, зумовлюють одна одну, але, з іншого, – дуже автономні. Це визначається складними підпорядкованими зв'язками, що характерні для держави, регіону і підприємства. Так, взаємозв'язок і зумовленість цих загроз виявляється, наприклад, в тому, що якщо держава підтримуватиме неефективну податкову політику відносно господарюючих суб'єктів, то порушення економічної безпеки підприємств, яке проявиться в істотному скороченні їхніх доходів, спричинить заборгованість підприємства перед муніципальними і державним бюджетом, що, своєю чергою, буде причиною порушення економічної безпеки регіону і держави. Автономність аналізованих загроз залежить від рівня свободи і прав, які держава надає регіонам і підприємствам, а також від рівня витрат, що впливають за проявом загрози.

З цими видами загроз тісно пов'язані позасистемні, тобто зовнішні і внутрісистемні, тобто внутрішні загрози. Суть цих загроз виражається вже в їхній назві і відображає джерело формування загрози – з боку зовнішнього для підприємства середовища і за рахунок помилок і прорахунків, допущених керівництвом підприємства. Якщо внутрішньосистемні загрози прямо залежать від кваліфікації управлінського персоналу підприємства і, отже, можуть бути вчасно виявлені та локалізовані, то позасистемні загрози, що відображають загальне економічне становище в країні, локалізованими бути не можуть. У цьому випадку керівництво підприємства має створити систему спостереження за проявом цих загроз, обов'язково враховувати їх у своїй діяльності і намагатися запобігати їхнім наслідкам шляхом створення страхових заділів чи резервних фондів.

Економічні загрози підприємства різні не тільки за своїм змістом і виникненням, але і за систематичністю прояву. З огляду на це, їх необхідно поділяти на:

- систематичні загрози, які один раз виникнувши, існують завжди (чи досить тривалий час) і завжди справляють свій вплив на діяльність підприємства. До таких загроз можна віднести динамічність зміни економічного законодавства країн постсоціалістичного простору, підвищення конкуренції між виробниками однорідної продукції і т. ін. Ці загрози мають систематичний характер прояву, оскільки відображають реальні процеси, які відбуваються у ринковій економіці, а також закони розвитку ринку;
- несистематичні загрози, які справляють свій вплив на діяльність підприємства або стохастично, або з визначеним періодом виникнення. До таких загроз можна віднести сезонні коливання попиту на продукцію, загрози стихійних лих, тимчасовий розрив відносин з постачальником або підрядником, нестабільність роботи дилерської мережі й т. ін.

За тривалістю впливу на функціонування і розвиток підприємства загрози поділяються на довго-, середньо- і короткотермінові. Такий розподіл відображає тривалість прояву наслідків, що є результатом прояву загрози.

Крім того, вони тісно пов'язані з джерелом виникнення загрози, тобто з внутрішньосистемним чи позасистемним її походженням. Так, до довготермі-

нових позасистемних загроз можна віднести: значну кількість збиткових підприємства у період стагнації; низький купівельний попит; високий рівень міжнародної і національної конкуренції; монополізацію економіки; до довготермінових внутрісистемних загроз – низький рівень відновлення основних фондів; утрата ринків збуту і ринків постачань; відсталу технологію виробництва продукції і т. ін. Термін дії наслідків цих загроз триває від 3-х до 5-ти років.

Середньотермінові загрози містять у собі загрози, наслідки від яких проявляються протягом 1- 3 років. До них належать: неефективна державна політика на фінансовому ринку країни; високий рівень інфляції; підвищення цін на матеріали, сировину, енергоносії; неефективний фінансовий менеджмент підприємства; неефективна кредитна політика; низький рівень кваліфікації персоналу; негнучка асортиментна політика підприємства і т. ін.

Короткотермінові загрози високодинамічні у своєму прояві, їхні наслідки справляють безпосередній вплив на діяльність підприємства від одного кварталу до одного року. Прикладами короткотермінових загроз є: сезонність збуту продукції; кон'юнктурне збільшення цін на паливо; недолік обігових коштів підприємства; неефективна дивідендна політика; прості устаткування і т. ін.

Класифікація загроз на керовані і некеровані відображає можливість локалізації менеджментом підприємства їхніх наслідків. На керовані загрози можливе здійснення прямого впливу з боку керівництва підприємства з метою зміни рівня впливу загрози. Такий вплив здійснюється за результатом моніторингу економічної безпеки підприємства і виражається в комплексі стратегічних, тактичних і оперативних управлінських заходів та інституційних перетворень. Некеровані загрози не підлягають прямому впливу. Вони відображають загрози загального рівня розвитку ринкових відносин в країні, а тому керівництву підприємства обов'язково слід враховувати їх у своїй діяльності. Прикладами некерованих загроз є: монополізація економіки країни; захоплення частки ринку іноземними компаніями і транснаціональними корпораціями; динамічність зміни законодавства України; високий рівень корупції і т. ін.

Залежно від рівня ваги кризи, спричиненої дією того чи іншого дестабілізуючого чинника, загрози класифікують на такі, що викликають труднощі, значні та катастрофічні. Необхідно визначити, що існує досить багато варіантів подібних класифікацій. Так, П. Друкер виділяє чотири фази кризи: криза в широкому розумінні (криза рентабельності), фаза збитковості підприємства, фаза виснаження чи відсутності резервних фондів, фаза неплатоспроможності; І. Кац розглядає стратегічну кризу, оперативну та кризу ліквідності; Е. Трененков, С. Дведенідова пропонують використовувати стадію страхової кризи, стадію збитковості, стадію відсутності власних засобів і резервів, стадію неплатоспроможності; Л. Грейнер формує кризу лідерства, кризу автономії, кризу контролю, кризу від бюрократизму, кризу синергії; О. Терещенко використовує кризу ліквідності, кризу прибутковості, кризу стратегії. Ці класифікації мають неістотні розбіжності, через те що зв'язують рівень розвитку кризи на підприємстві насамперед із кризою у фінансовій сфері. Це не випадково, оскільки фінансова сфера діяльності підприємства інтегрує в собі результати діяльності всіх життєво важливих для підприємства сфер.

Класифікацію економічних загроз підприємства можна здійснювати і за ознакою "сфери діяльності підприємства". Підтримуючи розглянутий вище структурно-функціональний підхід до розуміння терміну "економічна безпека підприємства", класифікація охоплює сім основних ресурсів, за допомогою яких підприємство здійснює місію свого існування. Доцільність цієї класифікації заснована на необхідності більш ретельного вивчення специфічних особливостей процесів, що відбуваються в окремо взятій сфері життєдіяльності підприємства й можливості розроблення спеціальних управлінських рекомендацій щодо локалізації загроз і підвищення безпеки відповідної сфери. Так можна виділити такі найбільш значущі для вітчизняних підприємств види соціальних, фінансових і техніко-технологічних загроз.

Аналіз наведених вище класів загроз, оцінка їхнього внеску у формування кризових ситуацій підприємства є одним з основних етапів управління його економічною безпекою. Результати такого аналізу лежать в основі розроблення випереджаючих впливів, спрямованих на ефективну ліквідацію наслідків від настання загрози.

Система управління економічною безпекою підприємства стосується стратегічного, тактичного та оперативного контурів управління. Загальна схема процесу організації економічної безпеки охоплює такі дії, що здійснюються послідовно чи одночасно: формування необхідних корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав, інформації, технології та устаткування); стратегічне прогнозування і планування економічної безпеки за функціональними складниками; стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства; загальнотактичне планування економічної безпеки за функціональними складниками; тактичне планування фінансово-господарської діяльності підприємства; оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; здійснення функціонального аналізу рівня економічної безпеки; загальна оцінка досягнутого рівня економічної безпеки.

Комплексний характер реалізації наведених заходів дає змогу досягти належного рівня економічної безпеки підприємства. У контексті цього, до основних функціональних задач системи економічної безпеки підприємства відносять: забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства; забезпечення технологічної незалежності і досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу; досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством; досягнення високого рівня кваліфікації персоналу, належної ефективності корпоративних НДДКР; мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища; якісна правова захищеність всіх аспектів діяльності підприємства; забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства і відділів; ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу і майна, а також комерційних інтересів.

Таким чином, цільовою спрямованістю системи управління економічною безпекою підприємства є формування адаптивних реакцій на дію загроз у будь-якій сфері його життєдіяльності і, як наслідок, – забезпечення стабіль-

ного і максимально ефективного функціонування підприємства на цей момент часу та високого потенціалу розвитку в майбутньому.

### Література

1. Андрощук Г.А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны : монографія / Г.А. Андрощук, П.П. Крайнев. – К. : ІнЮре, 2000. – 400 с.
2. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / Т.С. Клебанова, О.М. Бондар, О.В. Мозенков та ін. / За ред. О.В. Мозенкова. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 272 с.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія / Олександр Іванович Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
4. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монографія / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К. : ЛІБРА, 2003. – 280 с.
5. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.З. Клебанова та ін. / За ред. В.М. Геєця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

УДК 336.4

Ст. викл. Я.І. Чабан – Дніпропетровський НУ

## СВІТОВИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ ЗА РАХУНОК ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

Розглянуто зарубіжний досвід фінансування соціально-економічного розвитку області за рахунок податкових надходжень. Визначено найбільш перспективні напрями державного впливу на соціально-економічний розвиток областей України за допомогою податків.

**Ключові слова:** податок, податкові надходження, область, соціально-економічний розвиток, фінансова політика.

*Senior teacher Ya.I. Chaban – Dnipropetrovsk national university*

### World experience of financing of socio-economic development of area is for account of tax receipts

This article is dedicated to the foreign experience of financing the social and economic development of the region's economy at the expense of tax income. Here are determined the most prospective ways of state influence on the socio-economic development of the Ukrainian regions owing to taxes.

**Keywords:** tax, tax receipts, area, socio-economic development, financial policy.

**Вступ.** Фінансова політика держави зорієнтована на забезпечення однакових фінансових і організаційно-правових умов функціонування територіальних господарських комплексів областей та збереження територіальної цілісності України. Зміст та особливості державної фінансової регіональної політики на певному етапі визначаються станом суспільних відносин у країні та характером розвитку продуктивних сил. Але за будь-яких обставин слід враховувати суть соціально-економічних процесів, що відбуваються на території областей впродовж тривалого часу, особливо зважуючи на періоди кардинальних змін. В Україні, яка переживає складний перехідний до ринкової економіки період, неможливо заздалегідь передбачити можливий рівень ефективності ринкової системи господарювання, що формується. Тому для